

ANAYASAL YARGI VE SEÇİM SİSTEMLERİ

BİRİNCİ OTURUM

OTURUM BAŞKANI : Ahmet H. BOYACIOĞLU

KONUŞMACI : Prof. Dr. Bülent DAVER

SEMPOZYUM

Başkan Mahmut C. CUHRUK

— Değerli meslektaşlarım, 1982 Anayasasının Anyasa Mahkemesi hakkında getirdiği yeni esaslar dikkate alınmak suretiyle, yeniden düzenlenmiş bulunan 2949 sayılı kuruluş yasamızın 58 inci maddesinde, 25 Nisan, Anayasa Mahkemesinin kuruluş günü olarak kabul edilmiştir.

Bu yıl olduğu gibi, Yasanın yürürlüğe girdiğinden bugüne, her 25 Nisan'da kuruluş yıldönümünü mutlulukla ve kıvançla kutlamaktayız. 25 Nisan tarihinde törenlerin yapılarak, kutlamanın sürdürülmesi, senelerin düzenlenmesi, yıl içerisinde emekliye ayrılan Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyelerine ödül ve armağanlar verilmesi maddede öngörülmüştür.

Kuruluş Yasamızın bu hükmünün çok yalın görünen anlamının gerisinde, Anayasa Mahkemesinin işlevine verilen değer in yattığını sanıyorum. Daha çok Ankara ve İstanbul üniversiteleri Hukuk ve Siyasal Bilgiler fakültelerinin kamu hukuku kesimi öğretim görevlilerinin çok müteşekkîr ve minnettar olduğumuz katkılarıyla başarabildiğimiz seminerlerin bugün beşincisini açacağız. Sempozyum ya da seminer şeklinde düzenlenen bu toplantılarda, kimi anayasal esas ve kavramlarına, yetkili ağızlardan getirilen çözümler ve bu çözüm tarzları üzerinde yapılan eleştiri ve irdemelerin ortaya koyduğu sonuçlar, bugüne kadar gerçekten çok yararlı olmuş, hukukumuzda büyük ölçüde ışık tutmuştur.

Sunulan tebliğlerin ve tebliğler üzerindeki yorumların, ayrıca bir kitap halinde yayınlanıp, yarara sunulması, Anayasa Mahkemesinin, özenle yerine getirmeye çalıştığı bir görevdir. Bugünkü sempozyumda sunulan tebliğler de, bunlar öncekilerde olduğu gibi, kitap halinde yayınlanacak ve hukukçuların -öncelikle- yararına sunulacaktır.

Teoriye uygulamanın, düşünce ve deneyimleri bir araya getirmek suretiyle zenginleştiren ve yararının çok büyük olduğu kanısında bulunduğum bu toplantıları, en azından yılda bir kere olsun, değerli bilim adamlarımızın katkılarıyla sürdürmek amacındayız.

Bu hislerle, 26 ncı Anayasa Yargısı Sempozyumunu, Mahkememiz adına açıyor, hepimize, bize onur veren katılmalarınızdan ötürü saygılar sunuyorum.

Şimdi, sempozyumun ilk toplantısını yönetmek üzere, Anayasa Mahkemesinin emekli başkanlarından Sayın Ahmet Boyacıoğlu'nu kürsüye davet ediyorum ve sözü ona bırakıyorum.

Buyurun Sayın Boyacıoğlu. (Alkışlar)

AHMET BOYACIOĞLU — Anayasa Mahkemesinin 26 ncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumunun Birinci Oturumunu açıyorum.

Bu güzide topluluğu, en derin saygılarımla selamlıyorum.

Bu toplantıda, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden, bu Fakültenin, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı Başkanı Profesör Doktor Sayın Bülent Daver, «Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri» konusundaki tebliğini sunacaktır. Ülkemizde geniş çapta tanınmış olmasına, karşın, gelen bir gelenek olarak, ben, kendilerini kısaca sizlere takdim etmek istiyorum.

Sayın Daver, İstanbul'da doğdu. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdikten sonra, Hukuk Fakültesi fark sınavlarını verdi. Doktorasını Ankara Hukuk Fakültesinde yapan, 1960'ta doğent, 1968'de profesör olan Sayın Bülent Daver, 1969 yılında Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu üyeliğine seçildi ve bu görevi 12 yıl süreyle devam ettirdi. Halen Siyasal Bilgiler Fakültesinde Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı Başkanı olan Sayın Bülent Daver'in «Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik», «Fevkalade Hal Rejimleri», «Siyaset Bilimine Giriş», «Çağdaş Siyasal Doktrinler» adlı kitaplarının yanı sıra, pek çok bilimsel yazıları bulunmaktadır.

Birinci Oturum, iki bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde Sayın Daver'i dinleyeceğiz. Verilecek aradan sonra, tartışma kısmı başlayacaktır; orada sürdüreceğimiz yöntemi ayrıca açıklayacağım.

Buyurun Sayın Daver ; söz sizin.

BÜLENT DAVER — Sayın Başkan, çok teşekkür ederim.

Anayasa Mahkemesinin Sayın Başkanı, Türk hukuk sisteminin, hukuk kurumlarının çok mümtaz temsilcileri, üyeleri, değerli konuklar, sevgili öğrencilerim; maalesef, herhalde başka bir programla çakışması dolayısıyla, elden gelmeyen nedenlerle burada arzu edilen daha büyük kalabalığı herhalde toplayamadık; fakat, bununla beraber, Sayın

Başkanın delâletiyle ve sizlerin de katkılarıyla, bilhassa ikinci oturumda, karşılıklı soru ve cevaplarla, bu toplantımızın çok başarılı geçeceğini umuyorum. Bana, böyle önemli bir günde bu konuşma fırsatını verdikleri için, Anayasa Mahkemesi Başkanına ve değerli üyelerine teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Anayasa Mahkemesi, Türkiye'nin Tanzimattan bu yana, hukuk devleti olma, çağdaş devlet olma, insan haklarına dayalı devlet olma ülküsüne, idealine yaklaşmada çok önemli bir kilometre taşıdır. Bu çizgiyi görmeyenler, Anayasa Mahkemesinin gerek hukuk sistemimizde, gerek siyasal sistemimizde işgal ettiği çok önemli rolü ve fonksiyonu kavrayamayanlar bulunabilir; fakat, biz diyoruz ki, zamanla Anayasa Mahkemesi, hukukî gelişme ve siyasal gelişme sürecinde, Türkiye'nin yegâne demorasinin temellerinden biri, köşe taşlarından biri olan kurum olma niteliğini gösterecektir; içtihatları da gelişecektir, kararları zenginleştirecektir ve bu suretle kedisinden beklenen, beslenen ümitleri gerçeğe çıkaracaktır.

Evet, bundan sonra, şimdi ana konumuza geçebiliriz: Seçim sistemleri ve anayasa yargısı.

Herşeyden evvel, size, konuşmamda üzerinde duracağım meseleleri ana hatlarıyla belirtmek isterim. Bir kere, seçim nedir, seçim sistemi nedir, seçimin dayandığı genel esaslar nelerdir, Türk seçim sisteminin, Türk Seçim Hukuku'nun geçirdiği aşamalar nelerdir. Bu seçim sistemleriyle ilgili olarak, Türk Anayasa Mahkemesinin önemli kararları nelerdir? Bu arada, yabancı devletlerdeki bu konuyla ilgili bazı tatbikata da değineceğim.

Şimdi, her şeyden evvel, işe seçimle başlayalım. Seçim kavramı :

Seçim, demokrasinin temelidir. Seçimsiz demokrasi olmaz; ama, bu seçim, bazı diktatörlüklerde, otoriter rejimlerde de var. Diktatörlüklerdeki, otoriter rejimlerdeki seçimi, demokrasilerdeki seçimden ayıran en önemli vasıf, demokrasi seçimlerinin, milletin hür iradesine dayanmasıdır ve onu aksettirmesidir ve ona uyulmasıdır.

Evet, seçim bu. Şimdi, karşımıza, bu seçim işiyle ilgili olarak bir terminoloji sorunu çıkmaktadır; o da, (seçim» ve (seçme» kavramları; sırf olarak karşılaştırılmaktadır, fakat bazende karıştırılmaktadır. «Seçim nedir» «seçme» nedir? Seçim, bir kişinin, bir heyetin kendisine sunulan çeşitli alternatifler, şıklar arasında hür iradesine dayanarak bir tercih yapmasıdır. Yani, önüne konulan şıklar arasında, kendi hür iradesine göre bir tercih yapmasıdır. Burada hür irade ve tercih, asıdır. Seçmeye, yani Batılıların «Selection» veya eskiden bizde «İsti-

fa» dedikleri kavrama gelince, bu biraz farklıdır. «Seçme»de, ortada bulunan nesnelere arasında, mümkün olduğu kadar bir tek seçici, en iyisini seçmeye çalışır : buradaki amaç odur. Kendisine sunulan, mesela çeşitli kumaşlar arasında, müşterinin kendine göre en iyisini seçmesi, en uygunun seçmesi. Demek oluyor ki, «seçme»de, daha ziyade elitist bir karakter, nitelik vardır, seçkincilik vardır. Oysa, demokrasi, daha çok seçmenin kendi hür iradesine ve kendi felsefesine, hayat görüşüne bağlı ve bir ölçüde şüphesiz, ekonomik menfaatlerine, sosyal görüşlerine bağlı bir tercih ameliyesidir.

Şimdi, «seçim» ve «seçme» kavramlarını bu şekilde ayırt ettikten sonra, müsaadenizle, «seçim» in, «referandum» dan, «plebisit» ten farkını da kısaca belirteyim. Çünkü, bu kavramlara yer yer temas edeceğimiz.

Gerek «referandum», gerek «plebisit» seçime benzer ; fakat bunlar tamamıyla ayrı kavramlardır ; orada da halkoylaması vardır, orada da halkın bir tercihi, sözü, sesi, iradesi, işareti vardır ; ama, seçimden farklıdır. Nedir fark ? Bir kere, referandumda, halk, seçmenler heyeti, kendi önüne sunulan, konan bir anayasa veya kanun değişikliği hakkında nihai kararını verir ; oylanır, yarıdan bir fazla çıkarsa, o kanun veya anayasa değişikliği kabul edilmiş sayılır. Çeşitli ülkelerde ve bizim ülkemizde de referandum yapılmıştır.

Plebisite gelince : Plebisit, daha ziyade 20 nci yüzyılın başlarında, daha çok Orta Avrupa'da ve otoriter rejimlerde sık sık başvurulan bir yol olmuştur. Bu, gerek toprak terk, arazi kazançlarında veya kayıplarında, o bölgenin halkına müracaat edilmesi. Mesela, Sard Halkına, Almanya'yı mı istiyorsun, yoksa Fransa'yı mı istiyorsun diye soruldu. Demek oluyor ki, plebisit, önemli olarak, toprak terkinde veya arazi ilhaklarında kullanılan ve halkın oyuna başvuru bir müesseseydi ; fakat, diktatörler, bazen referandum adı altında, seçim şekline büründürerek, bunu bir plebisit havasına büründürmüşlerdir. Örneğin, Napolyon'lar. Gerek Birinci Napolyon, gerek Üçüncü Napolyon hatı zatında plebisit yaptırmışlar ; yani, olağanüstü şartlarda, olağanüstü durumlarda, ki, çok büyük bir ekseriyetle kendilerinin imparatorlukları onanmıştır.

Görülüyor ki, plebisitin manası bu.

Seçim tipolojisine gelince ; seçimin tipleri var. Bildiğiniz gibi, müsaadenizle kısaca bunları söyleyeyim : Bir kere genel seçimler var, siyasal seçimler var, demokrasinin temeli var, siyasi genel seçimler. Bunlar da, daha çok milletvekili seçimleridir. Bazı ülkelerde ve bizde

de bir ara senato seçimleri yapılmıştı ve bunların önemli bir bölümü, halkın oyuna başvurarak, seçimle gelen üyelere mürekkepti. Bir kısmı da atama, kontenjan ve diğer üyeler. Demekki, genel olarak milletvekili seçimleri, senato seçimleri... Bir de bu milletvekili seçimleriyle senato seçimlerinin ara seçimleri olabilmektedir. Belirli sürelerde kanunlarda ve Anayasada gösterilen şekilde, ara seçimleri yapılmaktadır. Diğer bir önemli seçim, biraz sonra işaret edeceğim ve tartışmasını yapmaya çalışacağım mahallî seçimlerdir. Yani, belediye başkanlarının, belediye meclis üyelerinin, il genel meclisi üyelerinin, muhtarların, ihtiyar heyetleri ve bunların meclislerinin seçimleri.

Demokrasilerde, Türkiye'de ve bazı ülkelerde yavaş yavaş mahallî yerel idarelerin demokrasideki yeri ve önemi kavranmaya başlanmaktadır. Onun için bunlar da çok önemlidir. Gerçi teknik bakımdan ayrıdır, daha çok mahallî ve hizmet ve ihtiyaçlar üzerine kuruludur; ama İtalya'da, Amerika'da, Fransa'da ve ileri demokratik ülkelerde mahallî seçimlere çok önem verilir. Bunun da nedenlerini biraz sonra sizlere söyleyeceğim.

Bir diğer seçim de Cumhurbaşkanı seçimidir. Bu da Amerika'da ve Fransa'da olduğu gibidir. Fransa'da biliyorsunuz 1960 yılı sonlarına gelinceye kadar 5 inci cumhuriyette cumhurbaşkanını Kolanj Elektoral seçiyordu, 80 bin kadar ikinci seçmen. Şimdi bu usul terkedildi, dün de yapıldı birinci turları, Cumhurbaşkanı halk, doğrudan doğruya iki türlü bir seçimle seçmektedir. İlk turda yüzde 50'yi hiçbir aday alamadı, ikinci tura kaldılar. İkinci turda Mitterand ve Chirac yarışacaklar.

Bizde ise, bir defaya mahsus olmak üzere Anayasa referandumuyla beraber Cumhurbaşkanı halk oyuyla seçilmiş oldu; fakat bundan sonra Anayasamıza göre Meclis içinden seçilecektir Anayasa değişmedikçe.

Şimdi, bu şekilde seçim tipolojisini de gördükten sonra, seçimin hukukî ve siyasî boyutlarını görelim:

Seçimin bir hukukî bir de siyasî yönü vardır. Hukukî yönü, bunun ulusal egemenliğe ve temsili demokrasiye dayanmasıdır. Bunu, konuşmamın başında da belirttim. Böyle, ulusal egemenliğe ve temsili demokrasiye dayanan bir seçimin demokratik olması için birtakım temel şartlar lazımdır. Bunları anayasalar ve bu arada bizim Anayasamız belirtmiştir. Bu şartlar, aşağı yukarı bütün demokrasilerde aynıdır. 67 nci maddede belirtilen bu şartlar, aşağı yukarı bütün demokrasilerde, hür demokrasilerde böyledir.

Bunlar nelerdir ?

Bir kere seçim serbest olmalıdır. Yani, hür olmalıdır. Baskı, tehdit, dolaylı veya dolaysız şekilde bir sindirme hareketi olmamalı, millet iradesi hür olarak tecelli etmelidir.

İkincisi, seçim doğrudan olmalıdır. Yani, tek dereceli olmalıdır. Üçüncüsü de eşit olmalıdır, eşit oy ilkesine dayanmalıdır. Diğerleri ise genel oy ilkesidir. Yani, seçme yeterliğine sahip bütün vatandaşlara oy kullanmak, seçmek ve seçilmek hakları belirli şartlarla verilmelidir. Bunun için de karşımıza seçme yeterliği ve seçmen yaşı geliyor. Kanunumuz, seçmenlikle oy verme durumu arasında haklı olarak bir ayırım fakat haklı olarak bu ayırımın bazı eksiklikleri olabilir ve teknik yönden bu seçmen vasfı ile oy verme vasfı arasında dikkatli bir ayırım yapmak lazımdır kanımca.

Genel oy, bilhassa kadınlara da oy hakkının tanınması yolunda «Suffraj Unversal» dediğimiz ; kadınlar çünkü çok yakın zamanlara kadar birçok ülkelerde, hatta ileri Avrupa ülkelerinde kadınlara seçme ve seçilme hakları tanınmıyordu. Teşekküre şayandır ki, Büyük Atatürk daha 1930 yılında belediye seçimlerinde kadınlara da oy hakkı tanıdı ve 1934 yılında da Anayasada yapılan bir değişiklikle Türk Kadınına seçme ve seçilme yeterliğini kazandı. 1935 seçimlerine kadınlar girdiler ve milletvekili de oldular.

Bir de azınlıkların oy hakkı meselesi vardır. Özellikle Amerika gibi ülkelerde renkilerin durum vardır. Bunlara da oy hakkının yayılması gerekir. Rengi ne olursa olsun, hangi etnik orijinden olursa olsun o memleketin vatandaşı ise oy hakkı olmalıdır, hatta seçilebilmelidir.

Bir de yabancıların oy hak meselesi var. Biliyorsunuz son zamanlarda büyük gelişme ve değişmeler oldu. Şimdi, İskandinav ülkelerinde beliren bir eğilim, oralarda bulunan Türk, Yugoslav gibi işçilere belirli şartlar altında seçme ve seçilme hakları verilmesi gibi. Bu da henüz milletvekili veya senatör aşamasına gelmedi. Mahallî seçimlerde ve zannediyorum bu trent giderek gelişecektir. Fransa'da ise Chirag, Mitterand ve Le Pen'in meşhur ırkçı, temel kavgalarından biri de bu yabancıların oy hakkı meselesi. Şiddetle karşı çıkıyor. Çok ilginçtir ki, yüzde 10'ük barajın altında akacağı sanılan Le Pen, yüzde 15 lik oldukça yüksek bir rakam. Yabancı düşmanlığı, yabancıların karşı Haçlı Seferleri ve onlara seçim haklarından ıskat etmek isteyen bir zihniyetin temsilcisi, Fransa gibi, ileri, çağdaş, müreffeh gibi bir toplumda yüzde 15... Bunu tarihçiler ve sosyologlar araştırmalıdır. Tabii ikinci tura giremiyor ; ama büyük bir başarı da elde etti ; ama öbür

seçimlerde baraj yüzde 12,5 olduğu için partisi ve kendisi rahatlıkla parlamentoya girecek.

Bu küçük açıklamadan sonra gene, ana konuma geçeyim.

Şimdi, bir mesele de seçimlerde gizli oy ve açık tasnif esasıdır. Birçok ülkelerde seçimler, otoriter rejimlerde eskiden gizli olarak yapılmıyordu ve vatandaşa açıkça «Sen kimi seçiyorsun» deniyordu, o da korkusundan şunu seçiyorum diyordu. Tasnif de gizli oluyordu, seçim sonuçlarının da yüksek idare belirliyordu. Bu olamaz. Demokrasi-lerde oylar gizli verilmelidir, oyların sayımı ve dökümü de açık tasnif esasına göre olmalıdır.

Önemli bir demokratik seçim unsuru da seçimde yargı, yönetim ve denetimdir. Gerçekten, bütün İleri ülkelerde; İngiltere'de, Fransa ve Almanya'da bugün Türkiye'de 1961 ve 1982 Anayasalarıyla seçimde yargı, yönetim ve denetimi de Anayasaya geçmiştir. Aslında 1950 yılında Yüksek Seçim Kurulunun Türkiye'de (Biraz sonra da İşaret edeceğim gibi) kurulmasıyla... Yargı, yönetim ve denetimi seçimlerde kurulmuştur; fakat diğer ülkelerdeki bu eski kısımlar ki, bilhassa Fransa örneğini takiben Türkiye'de uzun müddet parlamento kendi karar verdi seçim tutanakları ve bunlara yapılan itirazlar. Şimdi tamamen yüksek bir yargı kuruluşu olan Yüksek Seçim Kuruluna geçmiş bulunuyor.

Bütün bu açıklamalardan sonra, seçim sistemi kavramına gelebiliriz.

Seçim sistemi: Bir kere dar anlamda seçim sistemi ile geniş anlamda seçim sistemini birbirinden ayırmak lazım. Dar anlamda seçim sistemi denilince, İşte bildiğimiz çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemi veya karma sistem ve bunların çeşitli tezahürleri ve çeşitli tipleri olabilir. Fakat, işi bu şekilde dar olarak da ele almak kanımca yeterli değildir. Seçim sistemini, ünlü siyaset bilimci David Easton'ın da dediği gibi, sadece hukuki boyutlarıyla, sadece nispi sistem veya çoğunluk sistemiyle ya da karma sistem diye değil, bunların ötesinde, seçimin altyapısını, seçim düzenini ilgilendiren temel konuları görmezlikten edemeyiz. Nelerdir bunlar? Bir kere seçim düzeni, özgürlükler rejimi üzerine oturtulmalıdır. Özgürlükler rejimi, başta basın özgürlüğü, dernek özgürlüğü, siyasi partilerin özgürlüğü, serbestçe çalışmalarını toplantı özgürlüğü... Bu temel özgürlükler üzerine oturma-yan bir seçim ameliyesi demokratik değildir. İsteddiği kadar nispi sistemi, çoğunluk sistemi, çoğunluk sistemi veya bunların çeşitli türlerini uygulasin. Demek oluyor ki bu mesele karşımıza çıkmaktadır.

Şimdi, ben size bu sistemlerin çeşitli şekilleri hakkında fazla ayrıntıya girmeden bunları yakında yayınlanacak olan makalemde göreceksiniz. Ben size yalnız esasları zikretmekle yetineceğim. Çoğunluk sistemi, bilindiği gibi, Amerika Birleşik Devletlerinde ve İngiltere'de uygulanmaktadır. Fransa'da mutlak çoğunlukla, basit çoğunluğun karması bir sistem uygulanmaktadır. Hemen işaret edeyim ki, bu sistemler bazı ülkelerde bazı zamanlarda değiştirilmiştir ve değiştirilmektedir. Fransa da sık sık değiştiren ülkelerden birisidir. İngiltere'de tek isimli dar bölge yani, «Pressing» denilen mahalleler etrafında tek aday olarak bir rahmetli hukuk bilginimiz Turhan Feyzioğlu bunu gladyatör dövüşüne benzetmişti. Yani dar bir çerçevede, tek isimli, tek turlu çoğunluk sistemi. Amerika Birleşik Devletlerindedeki bildiğiniz gibi, çoğunluk sistemi uygulanmaktadır.

Türkiye'de de, 1950 yılı dahil, 1960'a kadar uygulanan sistem, hep çoğunluk sistemi oldu. Son derecede ilginç bir hatırayı da zikretmek isterim : Hepsi adı çoğunlukla oldu 1960'a gelinceye kadar ; fakat 1920'de Anadolu'da Atatürk Millî bir Meclisi toplamak istediği zaman, son derece ilginçtir, eski adı çoğunluk sistemini bırakarak, mutlak çoğunluk... Yazdığı tamimde şöyle diyordu : «Seçim, mutlak çoğunluk esasına göre olacaktır. Seçime her livadan beşer kişi katılacaktır ve seçim serbest olacaktır. Bütün siyasî partiler, bütün bağımsız adaylar seçime girebilecektir» son derece demokratik ve halkın iradesine son derece geniş imkânlar açan bir seçim sistemi. Tabii o devrin koşulları, düşman işgal, olağanüstü isyanlar vesaire bu seçimlerin niteliği bugün tam gördüğümüz ve bildiğimiz gibi olmadı ; ama şu esaslar bile, Atatürk'ün seçim kavramına ve millet iradesinin pürüzsüz ızhârına ne kadar önemli önem verdiğini, felsefesi gayet iyi bilinmektedir.

Şimdi, seçim sistemlerin fayda ve sakıncaları çok tartışılmıştır. Onun için başınızı fazla ağrıtmak istemem ; fakat temel olarak şu söylenmiştir. Çoğunluk sisteminde istikrar ve basitlik vardır. Bu sistemde, siyasî hayat, siyasî kuvvetler daha ziyade iki büyük parti etrafında merkezleşir. İngiltere'de ve Amerika'da olduğu gibi. Türkiye'de 1950-1960 arasında olduğu gibi ve şimdi de buna bir yönelme arzusu seziyor.

Nispi sistemde ise, adalet ilkesi vardır. Bu, öbürüne göre daha karmaşık, hesabı daha kolay olmayan, zor seçim ameliyeleri ve hesapları yapmak bazılarında hele çok teknik bazı çalışmalar gerektiren bir seçim sistemi.

Şimdi, seçim sistemi tartışılırken, üç soru bence birbirine karıştırılmaktadır. Bunları birbirlerinden ayırmak lazımdır. Bu soruların birincisi şudur: İyi seçim sistemi, kötü seçim sistemi tartışması var. İkincisi, seçim sisteminin Anayasaya uygunluğu ve Anayasa yargısının denetimi meselesi var. Üçüncüsü de, demokratik hukuk devleti ölçüsüne göre, yani, çağdaş bir demokrasi ve çağdaş bir hukuk devleti ilkesine göre, çünkü bazı Anayasalar çağdaş demokrasi prensiplerinden, çağdaş hukuk prensiplerinden geride kalabilirler. Anayasa yargısı bakar, Anayasada gösterilene uygun ; olabilir ama çağdaş demokrasiye, çoğulcu demokrasiye, çağdaş hukuk sistemine ters düşen durumlar da bulunabilir. Görülüyor ki, iyi mi, kötü mü meselesi; Anayasaya uygun mu, değil mi meselesi ve çağdaş bir hukuk düzeyine uyar mı, uymaz mı. Bu, tabii pozitif hukuk kuralları üzerinde, insanlığın, beyerin evsenselliğine tekabül eden yüksek üst düzeydeki normlar meselesidir.

Şimdi, bunları kısaca görelim : Bir kere, iyi seçim sistemi ve kötü seçim sistemi tartışmasında şunu söyleyebiliriz. Seçim sisteminin iyi veya kötü oluşu, her ülkenin koşullarına, şartlarına, tarihi ihtiyaçlarına, tarihi gelişmesine, sosyal ve kültürel durumuna göre değişir. Bunun için, Fransa için iyi olan, pekâlâ İtalya için iyi olmayabilir, ya da Amerika için iyi olan Türkiye için iyi olmayabilir ve şunu da unutmamalıdır ki, seçim sistemleri aynı zamanda bir memleketin siyasal, kültürel ve ekonomik yapısıyla da ilgilidir. Batının gelişmiş ülkelerindeki çoğunluk sistemi, acaba az gelişmiş ülkelere de aynen tatbik edilebilir mi ? Temel sorun burada. Dün zannederim gazeteleri okumuş olanlar eski deneyimli başbakanardan Sayın Ferit Melen'in «şimdi siyasî hayatımızın daha ziyade iki büyük parti etrafından kutuplaşmak istidadı gösterdiğini, bunun için büyük bir tehlike ve müdahaleyi davet eden bir durum olduğu» şeklinde ifadeleri vardır, eski ve deneyimli bir başbakan olarak bunu söylemektedir. Bu birinci noktadır, Türk siyasî seçim hukuku bakımından.

İkinci nokta, birçok düşünür 1960 müdahalesinin nedenleri arasında sadece Anayasa Mahkemesinin olup olmaması değil, belki daha önemlisinin seçim sisteminin çoğunluk sistemi olduğudur. Bu suretle çoğunluğu ölçüsüz şekilde ele geçiren iktidar, her zaman içerisinde kendini frenleyecek, kontrol edecek hiçbir kuvvet bulunmadığı için Meclis istibdadına doğru kayma eğilimleri göstermiştir. Oysa, siyaset sosyolojisi bakımından durum hiç de öyle değildir. 1950 Seçimlerinde ve 1954 seçimlerinde o devrin muhalefet partisi de aşağı yukarı iktidar partisine yakın oy almışlardır ; fakat iktidar partisi yüzde 60 gibi bir oyla sandalyelerin birinci seçimde yüzde 80 ini, ikinci se-

çimde yüzde 85'ini almışlardır. Türk siyasî sosyolojisi, yani memleketteki tercih durumuyla, seçim sisteminin getirdiği tercih durumunun önemli olarak böyle bir kayışı gidişli teşvik ettiği söylenebilir, yani 1950'de böyle bir seçim sisteminin olduğu söylenebilir ; 1960'a gelinceye kadar ki, geçen dönem de dahil.

Şimdi, bunları söyledikten sonra iyi seçim sistemlerine, kötü seçim sistemlerine ve gelelim Anayasamıza uygun seçim sistemine. Burada prensip, birçok memleketlerde ve biz de şudur : Anayasa yapıcılar, Anayasada katı, dondurulmuş bir şekilde seçim sistemi öngörmemişlerdir, yani seçim sistemi nispi olacak bilmem halk sistemi olacak, çoğunluk sistemi olacak, adi çoğunluk olacak diye bir kesin katı Anayasa kuralı kurmamışlardır. Bunu kanun koyucunun takdirine bırakmışlardır. Şimdi, çok tartışmalı ve zannediyorum ikinci oturumda üzerinde tartışacağımız mesele şudur : Kanun yapıcı kanunlarını istediği gibi düzenleyerek, efendim Anayasa bana bu hakkı vermiştir, dilediğim gibi seçim sistemini düzenlerim diyebilir. Ne gibi işler yaparım? Şunları yapabilirim; seçim tarihini istediğim gibi öne ve arkaya alabilirim, buna kimse karışmaz ve bunun yolunda bazı adımlar atarım. Seçime kontenjan sistemi koyarım, kontenjan sistemi de nispi sistemden farklıdır, çoğunluk sistemi mecburen uygulanacaktır; ama, öbürü nispi bu çoğunluk, yani kontenjan usulü.

En önemli tartışmalardan birisi de baraj konusudur. Biliyorsunuz yüksek mahkemenin buna ait üç, dört tane önemli kararı var. Biri si mahalli seçimlerle ilgilidir, 1984'de özü şuydu : Mahalli seçimlerde barajı Anayasaya aykırı görmedi. Halbuki 1968 seçimlerinde ki, o zamanki iktidar partisi barajlı dontu getirmek isteyince, Anayasa Mahkemesi bu şekildeki baraj sistemini Anayasaya aykırı bularak iptal etti ve 1969 seçimleri barajsız dont sistemine göre yapılmıştı. Onları tartışacağız.

Şimdi, görülüyor ki, Anayasada böyle bir madde yok. Yalnız temel birtakım ölçüler de var. Bütün dünyada ve bizim örnek aldığımız, gerek 1961 Anayasasında geniş ölçüde örnek aldığımız Federal Alman Bonn Anayasasında, gerekse bir kısım ölçüde ondan esinlenen 1982 Anayasasında da birtakım temel ölçüler vardır. Bunlar da seçimin serbest olması, genel olması, eşit olmasıdır. Federal Alman Yüksek Mahkemesinin belirttiği gibi eşitlik de iki şekilde anlaşılır; birincisi, kanun önünde eşitlik, ikincisi seçimde oy eşitliğidir, herkesin oyunun bir değerinin olmasıdır. Siyasal partilerin serbestçe faaliyette bulunmaları, demokratik hukuk devletine uygunluk kavramları vardır. Tabii bu kavramların sınırı her toplumun kendi içine, bilhassa demokrasi

kavramı çok geniş ve soyut bir kavramdır. Her ülkenin demokrasisi biraz farklılıklar gösteriyor. Sözün özü şudur ki, Anayasa koyucu seçim sisteminin belirlenmesini, kanun yapıcıya kanunları bırakmış olmakla beraber, kanun koyucular keyfi olarak istedikleri gibi takdiri olarak, takdir ölçüsünün de bir sınırı vardır, bunu aşarak, Anayasanın temel prensiplerine aykırı seçim düzenlemeleri yapamaz. Hiçbir devlet de yapamıyor.

Şimdi, müsaadenizle bu noktaları da belirttikten sonra zannediyorum, biraz zamanım daha var ki, Türk seçim hukukundaki gelişmeleri özellikle seçim sistemleriyle ilgili olarak kısaca gözlerinizin önüne sermek istiyorum. Türkiye’de ilk seçim Osmanlı İmparatorluğu zamanında bildiğiniz gibi 1886-1908 yıllarında yapıldı ve taçlı bir monarşi şekline dönüştürülmek istendi. Maalesef bu seçimlerle kurulan parlamentonun ömrü uzun olmadı. Çıkan savaşı bahane eden Padişah Meclisi kapattı, daha doğrusu teknik tabiriyle tatile gönderdi ve bu tatil 33 yıl sürdü. 1908’de bir halk hareketiyle ve ona öncülük eden bir genç subaylar hareketiyle, hürriyet ilan edildi ve yeniden seçimler yapıldı, siyasi partiler ilk defa seçimlere katılırlar. Bu şekilde kurtarıcı olarak gelen İttihak Terakki Partisinin önderliğindeki hareketler, Türkiye’nin kaderine hâkim oldu. Bu parti 1912 seçimlerini ünlü sopalı seçimler diye anılan seçim sistemine büründürdü. Hürriyet, adalet müsabat gibi prensiplerle yola çıkan bu partiyi, Tefik Fikret’in de haklı olarak isyanına sebebiyet veren «95’e Doğu» şiiriyle de hucum ettiği bir anlayışın simgesi oldu. «Kanun diye, kanun tepelendi» diye de bağırmasıdır. Şimdi, bu şekilde 1912 seçimleri, savaş, milli mücadele ve 1920 seçimleri, bunu söylediğim için 1920 seçimlerinden önemli 23 Nisanda kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin milli egemenlikteki rolünü ifade ettim. Bundan sonra gelen ilk Cumhuriyet seçimi 1923’de oldu. Bu seçimin en büyük özelliği bağımsız bir kişinin Nurettin Paşanın Bursa’dan bağımsız olarak seçilmesiydi ki, bu son derece ilginçtir. Bütün adaylar halk fıkrasından seçildiği halde, hepsi bir tek bağımsız Nurettin Paşa vardı, biliyorsunuz bunun da özel bir sebebi vardır. İzmir fatihi unvanıyla Bursa’nın özelliği dolayısıyla. Bundan sonra gelen seçimlerden önemlilerini söyleyeceğim: 1935 seçimlerinin önemi; kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesidir ve kadınların Meclise girmeleridir. Aynı zamanda 16 milletvekilliğinin Atatürk tarafından boş bırakılmasıdır. Atatürk bunları bir nevi değerli kişilere, müracaat edemeyeceklerine, belki de azınlıkta bulunan kişileri buraya koymak için ayırmıştır. 1939 seçimi partiden seçime bağımsız girme imkânı getirmiştir ki, bu İnönü döneminde sağlandı, yani bir demokratikleşme dönemi başlıyor. 1943 seçimleri bazı yerlerde birden fazla aday göster

rildi. İlk defa olarak Cumhuriyet Halk Fıkrası İstanbul, Ankara gibi önemli merkezlerdeki, demokrasinin başta söylediğim gibi seçimin esasları birkaç aday, bir tek aday olursa, bir tek atın koştuğu yarışta, elbette o tek at birinci gelecektir. Şimdi, ise bu tek parti modelinden uzaklaşarak, başka adaylar da var. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir'de sayıları 50-60'lara kadar varan başka adaylara da rey verme imkânı sağlandı. Bir demokratikleşme adımı sağlandı. 1946 seçimlerinde bir adım daha atıldı, ilk defa tek dereceli seçim uygulandı. O zamana kadar seçimler hep iki dereceli yapıldı. İlk defa tek dereceli olmuştur ve bu seçimin bir diğer özelliği de çok partili seçim usulü olmasıdır, yani birçok parti demokrat parti başta olmak üzere bu seçimlere girdi. Demokrasinin şartı da budur, çok partili siyasî hayatta çoğulcu toplum budur. Bir diğer özelliği erken seçimdir, 1943-1976. Sebebine gelince : O zaman muhalefet «Erken seçim isteriz» deyince, İnönü de şayanı hayret bir hareketle, pekala erken seçim diyerek, askerî bir tabirle yığınağını yapmadan, onları yakaladı. 1946 Seçimlerinin bir diğer özelliği ; bu seçime itirazların olması ve bunun şayibeli olduğu, seçim sandıklarının kırıldığı, açıldığı, hileli seçim olduğu iddiaları Türk siyasî hayatını 4 yıl boyunca bir hayli bulandırmıştır. Ne kadar olduğu, gerçekten neticeye tesir eder mi, orası tartışılabilir ; çünkü elde sağlam doneler yoktu, ama çok büyük şikayetler olduğu muhakkaktır. 1957 seçimlerine gelince : Türk tarihinde gerçekten serbest ilk hür seçim demokrasi esaslarına uygun genel, eşit ve bütün vatandaşlara oy hakkı serbest seçim, hür seçim, gizli oy, açık tasnif, yargı denetimi esasını kavrayan ilk hakiki demokratik seçim bu oldu. Ondan evvelki seçimlerin genel karakteri daha ziyade elitif seçimlerdir. Seçim daha ziyade zelki o devrin olağanüstü koşulları ve o zamanın koşulları dolayısıyla orta Avrupa'daki devletler, Türkiye'nin Jeopolitik durumu devrimler; bu zaruretler dolayısıyla daha ziyade seçkinci tek parti sistemi uygulanıyordu. 1950'de ise çoğulcu topluma bir adım atıldı ; hür seçim yapıldı, yargı denetimi de bunun garantisi olacaktı. Ne var ki, bunun için kurulmuş olan yüksek seçim kuruluyla, bir müddet sonra iktidar arasında sürtüşme başladı. İlk defa yargı organları Türkiye'de seçimi kontrol ediyorlardı. Siyasal iktidar kendi eski millî egemenlik ve hakimiyet anlayışına göre, ben istediğimi yaparım anlayışına göre, bununla sürtüşmeye girdi ve devrin yüksek seçim kurulu üyelerinden biri, o devrin Cumhurbaşkanı'nın radyo konuşmasını kanuna aykırı bularak engelleyince de, az zaman sonra devrin adalet bakanı tarafından resen emekliye sevk edildi. Bu ilk büyük sınav oluyordu ve deneme fest oluyordu.

Görülüyor ki, siyasal iktidarlar yargının seçim ameliyesi karşısında takındığı tavrı pek hoş karşılanmadılar. Bu ondan sonraki dönemlerde

de görüldü. Birçok ülkede görüldü. Almanya gibi İtalya gibi ülkelerde de görüldü ; fakat, Türkiye'de en şiddetli şekilde görüldü, yani Türkiye'de iktidarlar yargı organına, yetkisine asırırlarca kendi anlayışlarına göre mutlak bir hakimiyet telakkisinin demokraside bile olsa biz varisiz diyen iktidar anlayışı, yüksek yargı organları dahil yargıya karşı olumlu sayılmayacak bir tutuma girmiştir. Biz şimdi burada kim haklıdır, haksızdır, sözünden ziyade ; burada önemli olan biraz sonra da işaret edeceğim, siyasi kültür ve siyasi fonksiyonlar ve hukuk mekanizmalarının ayrımı meselesiyle, bu toplumun siyasi gelişmesiyle ilgili olduğuna kısaca işaret edeceğim.

Şimdi, 1954 Seçimlerinde yine çoğunluk sistemi uygulandı ve daha büyük bir çoğunlukla Demokrat Parti iktidarını korudu. 1957 Seçimlerinde oyu azalmasına rağmen, yine adi çoğunluk sistemiyle yapılan seçimde Demokrat Parti oyu biraz daha azalmakla beraber, yine de büyük çoğunluğu sağladı ; çünkü, çoğunluk sistemi hep onu önde götürdü.

Netice itibarıyla 1960 müdahalesine kadar geldik. Başta da söylediğim gibi bazı görüşlere göre, sayın güzide dinleyiciler ; Türkiye'nin bir dış müdahaleye varmasında, başka koşullarla beraber, mutlak egemenlik telakkisi mutlak milli irade telakkisi, mekanik demokrasi, yani belirli bir sayı tuttururum, istediğimi yaparım görüşü ; siyasi kültür ve siyasi egemenlik anlayışının yanlış yorumundan, çağa uymayan yorumundan evet vaktiyle Jan Jak Russa gibi ünlü düşünürler mutlak hakimiyet, mutlak millet egemenliği, ama 1961'de yani bu egemenlik sözü bilindiği gibi yeniden çıktı, artık Türkiye Büyük Millet Meclisi yegane kuruluş değil egemenliği kullanan, Anayasadaki esaslara göre kullanan diğer organlar da vardır. Bu 1982 Anayasasında da korundu bu esas. Evet, onun için yenilik kalktı. Şüphesiz yasamanın üstün, önemli, değerli bir yeri var fakat bu öbürlerini silmesi, onlarla çatışmaya, tartışmaya girmesi manasına belmez.

Şimdi bundan çoğunluk sisteminin de etkisi olduğu bu siyasi kültür ortamıyla beraber olduğu takdirde böyle bir sonuç doğduğu öne sürülebilir. Şimdi 1961'e gelince : 1961 Anayasasını yapanlar seçim sistemini yine anayasaya koymadılar, bunun belirlenmesini seçim kanununa bıraktılar. Yalnız burada tarihi bir gerçek bakımından şunu söylemek isterim : 1950 seçimlerinde 1950 kanunu hazırlanırken ki, hakikaten demokratik, ileri, çağdaş, yargı denetimine imkân veren ve İnönü zamanında yapılan bir kanundu, seçim sistemi meselesine gelince şöyle bir tartışma yapıldı : Seçim sistemi gene eskisi gibi adi ekseriyet çoğunluk sistemini olsun, yoksa birçok Batı Avrupa ülkele-

rinde olduğu gibi nispi sistem. Sonuçta 1950'de ağır basan görüş eskisi gibi çoğunluğa devam; çünkü o zamanın cumhurbaşkanına verilen rapor, Halk Partisinin her yerde önde gittiğini ve çoğunluk sistemi olursa adı çoğunlukla, nispi çoğunlukla her yerde aşağı yukarı seçimi götüreceği, valinin de İstanbul'a «İşte İstanbul Sayın Paşam» deyip kalabalıkların aldaticılığı Halk Partisinin böyle bir seçim sistemi kabul etmeye zorladı.

1961'e gelince : Yine bu partinin ağırlıklı bulunduğu Kurucu Meclis ve kuvvetler vaktiyle canları da çoğunluk meclisinden kendi hareketleriyle düştükleri bu durumdan kurtulmak için bu sefer nispi sistemi deneyelim delileri; fakat Senatoda çoğunluk sistemini uyguladılar. Her neyse. Biz milletvekilli seçiminde nispi sistemin geldiğini ve böylelikle demokrasinin daha dengeli olacağı görüşünün sanıldığı bir döneme girdik. Yani daha ziyade o zamanda herhalde bunu yapanlar, seçim kanununu yapanlar, Adalet Partisinin de kendileri kadar oy alabileceğini, belki fazla alabileceğini düşünerek hiç olmazsa biz de önemli bir miktar getiririz ve olmazsa diğer partilerle koalisyon yaparak iktidar oluruz. Hakikaten öyle oldu. Yani Cumhuriyet Halk Partisi nispi olarak yüksek bir sayı elde etmekle beraber tek başına hükümet kuramadı. Yine küçük partilerle koalisyon yaptı ve üç koalisyon oldu, dördüncü koalisyonda tarafsız, bağımsız bir başbakanın şeyinde bildiğimiz 1965 seçimlerine gidildi ve Adalet Partisinin büyük çoğunluğu almasıyla yapılan seçim oldu.

1965 seçimleri barajlı dont sistemiyle yapıldı. 1968'e gelince bu sefer Adalet Partisi 1965'de millî bakiyeye girdikleri için aynı zamanda millî bakiye de vardı. Millî bakiye ile girdiği için o millî bakiyenin tesirini kaldıracak; çünkü o millî bakiye ile TİP (Türkiye İşçi Partisi) seçimlere girmiş ve bu nispi sistem, dont sisteminin millî bakiye sistemiyle kazanmıştı, 15 kadar milletvekili. Bunu önlemek için millî bakiyeyi kaldıran ve barajlı dont sistemine dönen bir kanun teklifi hazırlandı. Bu kanun teklifi itirazlara rağmen kanunlaştı; fakat Anayasa Mahkemesi bildiğiniz gibi bu seçim kanununu, yani bu şekilde barajı tekrar koyan seçim kanununu Anayasaya, Anayasadaki eşitlik ilkesine, demokratik hukuk devletine, partilerin serbestçe çalışması esaslarına aykırı olarak iptal etti. O zaman Türkiye'de büyük bir tartışma açıldı, fikir adamları, hukukçular, çeşitli siyasî adamlar bu konuda Anayasa Mahkemesine hücum ettiler ve bu kararın doğru olmadığını, Meclisin iradesine karıştığını vesaire söylediler. Şimdi kimin haklı kimin haksız olduğunu biraz sonraki açıklamalarımız daha iyi aydınlatacağı için bu konuda biraz daha müsaadenizle ilerleyelim.

1968 kanunu ve bu kanunun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi ve 1969 seçimlerinin barajsız dont sistemine göre yapılmasına geldik.

1973'te yine nispi sistem uygulandı ve koalisyon hükümetleri kuruldu. 1980'e kadar yine koalisyon hükümetleri karşımıza çıktı, hep nispi sistem, dont sisteminin türü, istikrarsızlık. Bu arada başka nedenlerle terör ve anarşi de tırmanınca herkes esas meselenin seçim sistemi meselesi olduğunu ileri sürmeye başladı ve 1980 müdahalesine geldik, terör, anarşi, istikrarsızlık, grev dalgaları.

1980 müdahalesine geldik. 1980'den sonra yeniden bir anayasa yapımına girişildi ve seçim sistemi tartışmaları başladı. Bunların en ünlülerinden biri İstanbul'da SISAL tarafından tertiplenen bir seçim sistemleri paneli idi. Burada düşünürler, fikir adamları, hukukçular ikiye ayrıldılar. Bir kısmı nispi sistemi ve onun varyantlarını müdafaa ederken, bir kısım hukukçular da gene eskiden olduğu gibi bu memleketeye istikrar lazımdır, işte istikrar olmadığı için böyle oldu, küçük, üç partiler, aşırı partiler önem kazandı, onlara imkân ve fırsat veremeyelim, bunları tasfiye edelim, tasfiye etmek için de öyle bir seçim sistemi uygulayalım ki, adı nispi bile olsa, bu nispi sisteme getireceği korrektiflerle, baraj usulleriyle, hem yüzde 10 genel baraj olacak hem de çevre barajı olacak ki bazı hallerde çok yüksek, artık o ilin durumuna göre, çok yüksek bir çevre barajı, genel barajı aşsa bile o çevreden çıkaramıyor veya o çevrede, örneğin Zonguldak ta çıksa bile, büyük ölçüde oy alsın bile genel barajı aşmadığı için seçilemiyor, yani ana amaç küçük partileri veya arzu edilmeyen partileri, istenmeyen partileri eleyerek siyasî hayatı iki belki Sayın Başbakanın işaret ettiği ikibuçuk parti etrafında toplama düşüncesi, o buçuğun kim olduğu şimdilik belli değil.

Şimdi netice itibarıyla böyle bir sistem düşünülüyor ve nispi sistem kabul edilmekle beraber nispi sisteme söylediğim gibi yüzde 10 baraj, ulusal baraj, ayrıca seçim çevresi barajları, ayrıca en son zamanda kontenjan usulü ve kontenjanın çoğunluk usulüyle uygulanması, 1960'tan ziyade milletvekili kontenjanla-ki bunların 50'si daha ziyade iktidar partisi tarafından kazanıldı; çünkü o öndeydi, çoğunluk sistemi adı çoğunluk olduğu için kazandı ve diğer birtakım imkânlarla seçim sistemi ... edildi. Şimdi bu seçim sistemi tartışmalarında evvela seçim çevresi üzerinde de durmak isterim.

Seçim çevresi bilindiği gibi eskiden 11 itibarıyla idi. En son durumda 6'dan ziyade milletvekili çıkaracak yerlerde seçim çevreleri ihtiyaca göre çoğalmaktadır ve üstelik de 6 milletvekili çıkaracak yer-

lerde bölme işlemi, yani çıkarılacak milletvekili adedi, mesela bölme bir eksiğiyle yapılmaktadır. Kontenjanlarda da aynı şekilde. Bunlar daha ziyade önde giden partiyi avantajlı kılan usullerdir. Gerek kontenjan usulünün seçim usulü, yani çoğunluk usulü, gerekse bir eksiğine hesaplamanın yapılması. Aynı şekilde 6 milletvekili çıkarılan yerde bir eksiğine hesaplamanın yapılması. Bu şekilde çift baraj usulü uygulanıyor.

Seçim çevresine gelince : Seçim çevresi de düzenlenebilir. Bil-hassa yeni ilçelerin durumlarıyla ilgili olarak şimdi Almanya'da ilginç bir tatbikat var. Bu seçim çevreleri, o nüfusun bölünmesi de Almanya'da büyük problem çıkarmış, özellikle Doğu Almanya'dan gelen göçler. Lendirlarda, eğer bir lendırda veya seçim bölgesinde yüzde 33 nüfus fazlalığı varsa veya nüfus eksilmesi varsa bu takdirde seçim çevresi yüzde 33'den fazla nüfus eksilmesi varsa kazancı olan seçim çevrelerinde değiştirilmektedir. Fakat seçim çevrelerini böyle haklı, objektif - Almanya'da olduğu gibi, usule göre değil, Cerimandering denen ve Amerika'da örneklerini 19. asrın ilk başlarında gördüğümüz bir usulle yaparsak iş değişir.

Cerimandering neydi, müsaade ederseniz kısaca onu da arz edeyim : Cerimandering Ceri Aldriç adlı Mesaçuset valisinin seçimlerde seçim çevrelerini, «distrik» denen seçim çevrelerine o şekilde düzenlemesi idi ki, daima çoğunluğu elde edecek şekilde seçim çevresinin sınırlarını değiştiriyordu ve öyle bir seçim haritası çıkmıştı, öyle bir seçim çevreleri taslağı çıkmıştı ki, bazen yılan gibi içeri kıvrılıyor, kertenkele gibi bükülüyor. Bunu bir ressam, ünlü bir ressam görmüş, «Bu kertenkele», seçim çevresi değil, kertenkele» demiş. Bunun üzerine bu Salamander, yani kertenkele kelimesi «Mander» ile bizim Ceri'mizin de cerisinden yapılarak bir isim türetilmiş mizah sever Amerikalılar, Cerimandering, yani seçim çevresinin sınırını seçimi mutlaka kendi partisi kazanacak şekilde veya öyle sanarak değiştirmektir. Gerçi bazı tarihçiler Ceri'nin bunu tam bilerek imzalamadığını, dalgınlıkla imzaladığını öne sürerler; ama maksat, kim hazırlarsa hazırlasın vali olarak dikkat etmesi gerekirdi. İlginç olan nokta Amerika'da bu Cerimandering usulü birçok tatbikatı olduktan sonra 1964 yılında Federal Yüksek Mahkemesi tarafından iptal edildi. Yüksek Mahkeme tıpkı Almanya'da olduğu gibi haklı olarak seçim çevrelerinin aşağı yukarı denk nüfus bölgelerine ayrılması gerektiğini, yani bir tarafa fazla kazanacağını sandığı bölgeye fazla, öbürüne az nüfus vererek seçim haritasıyla oynanamayacağını objektif olarak aşağı yukarı denk nüfuslu seçim çevreleri olması gerektiğini. Görülüyor ki bu Cerimandering usulünde ilginç olan nokta, ondan evvel, yani Anayasa Mahkemesine

gören Federal Yüksek Mahkemesi, rekimandering, biliyorsunuz Rocifeylir Nelsın da 1964 New York seçimlerinde tıpkı yüz sene evvel Ceri'nin yaptığını yapmak istedi, New York'taki distriklerin şeklini değiştirince Anayasa Mahkemesi bu kararı verdi, ona da Rakimandering dediler.

Şimdi Almanya'da seçim barajı var, baraj konulabilir ve diğer birtakım usuller konulabilir; fakat Alman mahkemeleri, Alman Yüksek Anayasa Mahkemesi bunun uluorta kanunvazı tarafından istenemeyeceğini gerek Holştayn Şilezvık Eyaletinde, Danimarka kökenli bir partinin durumu dolayısıyla, gerekse Bavreyar Komünist Partisi hakkında Bavyera Anayasa Mahkemesinin kararıyla ortaya çıktı ki kanun yapıcı serbest değildir, seçim sistemini keyfi olarak istediği gibi düzenleyemez, barajı da istediği gibi yüzde 5'in üzerine çıkaramaz, çıkarmak istiyorsa objektif birtakım sebeplerin olması lazım ve en fazla da yüzde 10...

Sayın Başkan, güzide konuklar, söylüyoruz Almanya'da genel kural yüzde 5'tir. Bu barajın üstüne çıkabilmek için mutlaka objektif haklı sebepler, devletin varlığını tehdit veyahut küçük partilerin eğer elenmesi isteniyorsa, bunun hakikaten küçük parti olup olmadığı, mesela Şilezvık Holştayn Partisi küçük bir parti değil, çünkü doğrudan doğruya birkaç milletvekili çıkardı ve aynı zamanda bazı seçim çevrelerinde yüzde 20 ay oy elde etti. Binaenaleyh yani sözün özü, kanun koyucu seçim sistemini ve barajı koyarken istediği gibi serbest değildir. Bundan başka bir de mesele seçim zamanı meselesi. Seçim zamanını prensip olarak denmektedir ki, her iktidar kendisi tayin eder. Gerçi görüyoruz, İngiltere'de de böyle olmuştur, Madam Thatcher istediği zaman seçimlere gidiyor; fakat bazı durumlar vardır ki, özellikle Anayasada bu kesin olarak belirtilmişse, seçim tarihiyle kanun koyucu düzenleme yaparken Anayasanın emrine dikkat etmek zorundadır.

Anayasamız mahallî seçimler için kesin bir kural koymuştur. Bu kesin kuralda mahallî seçimlerin beş yılda bir yapılacağı hükmüdür. Aynen böyle. Milletvekili seçimleri için de kural koymuştur; fakat, bunun öne alınabileceğini, yani erken seçime gidilebileceğini öngörmüştür. Bunu, ya Parlamento isterse yani, oradaki çoğunluk partisi isterse veya belirli koşullar altında Cumhurbaşkanımız yapabilmektedir. Oysa mahallî seçimlerde böyle bir durum yoktur. Eğer Anayasa koyucu, mahallî seçimlerin de tıpkı milletvekili seçimleri gibi ertelenebileceğini veya geriye bırakılabileceğini öngörmek istese idi onları koyardı. Madde, kesin olarak «Beş yılda bir yapılır» diyor.

Şimdi biliyorsunuz bu konu çok karmaşık bir duruma geldi. Şöydeki, mahallî seçimler 1984 Martında yapıldı. Bu durumda hakikî süre 1989 Martında dolmaktadır beş yıl. Evvel doldu, sonra doldu, gün aldı, gün almadı tartışmaları hiçbir şeyi ifade etmez. Önemli olan beş senenin dolmasıdır ve bu süre 1989 Martında dolacaktır.

Denecektir ki, ya 1989 Martının ilgili günü tam Pazara rasgelmiyorsa? . Ondan sonra gelen ilk pazar. Ama, her halükarda gelecek seneye kaydırmak, altı ay sonrasına kaydırmak veya altı ay. Bu dörtbükük senede yapmak doğru değil. Çünkü, mahallî seçimler, başta da söylediğim gibi, genel seçimlerden farklıdır. Daha ziyade teknik imkânlarla, hizmetlere, mahallî ihtiyaçlara ve yerel demokrasinin temeli olan bir şey, İtalya'da Sopto Governo, Amerika'da Grasrut dediğimiz ve demokrasinin temelini teşkil eden mahallî yönetime özerklik, serbestlik verme, onların organlarına seçimle müdahale etmemek esastır. Bu itibarla, Anayasa da böyle kesin olarak beş senede bir dediğine ve öbürü gibi birtakım öne almalar veya tehir etmeler öngörmediğine göre, bunun böyle yapılması gerekiyor.

Şimdi denilecek ki, efendim, işte bazı, bir kere böyle olsun da Ekime gelsin, Ekim uygun; o ayrı. Anayasa bu şekilde koyduğuna göre, böyle olur. Anayasanın diğer maddesine benzeterek, efendim milletvekili seçimlerinde öyle yapılıyor, burada da. . . Burada, Anayasa hukukunda, kamu hukukunda kıyas olmaz, benzetme olmaz. Yapılacak şey, Anayasanın emrini uygulamak ve seçimi beş sene ilk Pazar günü yapmaktır.

Bütün bunlardan sonra, Türkiye'nin genel tarihinde uğradığı bu seçim sistemine atfedilen çoğunluk sistemine atfedilen nispi sisteme atfedilen meselelerde asıl sorun nerededir? diye soracak olursanız. . . Bir nebze bir teşehüt miktarı hem hukuktan hem siyasal bilimle meşgul olmuş bir insan olarak ben Türk siyasal sistemini ve hukuk sistemini zikzaklar çizen, 1876'dan beri boyuna zikzaklar çizen, bir ileri, bir geri adımlar atan, kâh sistem çoğunluk olsun, nispi olsun, barajlı olsun, barajsız olsun; biz hep sadece sistemlerde arıyoruz kusuru. Kuşkusuz sistemlerin, seçim kanunlarının da Anayasaların rolü var bir toplum ilerlemesinde ilerici, çağdaş bir Anayasa, ileri çağdaş bir seçim sistemi elbette önemli. Fakat, Bizim Türkiye'de siyasî kültür ortamı, siyasî iktidar - muhalefet ilişkileri hoşgörü noksanı, uzlaşmacılığın olmayışı, konsensüz kavramını, yani, belirli temel dayarlı konularda ortak görüş imkânının bulunmayışı, ve mekanik bir demokrasi; sayı ile işleri halletmek teşebbüsü netice itibariyle, seçim sistemleri kadar Türk demokrasisini kopukluklara, kesintilere uğra-

masına neden olmaktadır. Yapılacak şey şu halde, siyasi iktidariar ve temel meselede muhalefetle uzlaşma imkânı içinde en ziyade siyasi nitelikte olan seçim kanunlarını başta bulundurmak üzere, temel konularda uzlaşma, yani, demokrasi mutlaka ben kazanacağım, ben kazanacağım, bunun için merdiveni çekerim, aşağıdaki iktidara gelemem derse, o zaman toplumda birtakım katlanılması zor sıkıntılar olur. Bunları önlemek için, siyasi iktidar anlayışının ve onunla beraber muhalefet anlayışının çağdaş, demokratik, çoğulcu, hukuk devleti içinde yer alan bir sisteme gitmesi lazım. Anayasa Mahkememiz, kendisine bu sistem içerisinde düşen görevi kanımca, gayet başarılı ve haklı olarak gurur duyacağımız bir seviyede yürütmektedir. Bazı hatalar olmaktadır. Yanlış kararları da olabilir, eksik kararları da olmuştur. 68 kararının ve demin zikrettiğim 84 kararının gerekçesi ters çelişkili ifadelerle doludur. Ama, bütün bunlara rağmen, genelde Anayasa Mahkememiz, bu hukuk düzeni içerisinde elinden geleni yapan kurumların başında gelmektedir. Bu şekilde Türk Milletinin demokrasi, hukuk devleti ve düzenli hayat yolunda istikrarsız bir toplum olmaktan kurtulup, ileri geri gidip gelen hareketlerle zaman kaybeden bir toplum olmaktan kurtulması için, siyasi kültürün de demokratikleşmesinde, eğitim düzeyinde, görev bilincinde, siyasi yöneticilerin bilincinde oy veren halkın demokrasye sahip çıkmasında, bütün mesele, toplum olarak kanunu yapanın uygulayıcının uygulananın bu demokrasi ve hürriyet bilinciyle hareket etmesidir.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkürlerimi arz ederim.
(Alkışlar)